

HAMLET'İN GÖRSEL ÇEVİRİSİ: YERKO'NUN “HAMLET” İLLÜSTRASYONLARI

Tülay Kayabekir¹

Öz

Tiyatro ve illüstrasyon aynı hikayeyi iki farklı dilde anlatan temsil sanatlarıdır. Bir araya güçlü bir şekilde geldiklerinde büyümlü bir atmosfer yaratmak için eşsiz imkânlar sunar. Bu araştırma bu atmosferi yaratan Vladislav Yerko'nun Hamlet illüstrasyonları üzerinedir. İllüstrasyonların kaynağı “Hamlet” tir. Şimdiki zamanda tesadüfi olmayan bu karşılaşma, hem Shakespeare'in yarattığı karakterler ve olayların Vladislav Yerko tarafından görsel olarak nasıl yorumlandığı hem de anlamı sanatsal bağlamda şimdikiye nasıl aktardığı ile ilişkilidir. Bu anlamda çalışmada, hem eserin kendi geçmişi (yaratılma süreci), hem eserin günümüze kadar içinde kaldığı zaman geçmişi hem de görsel çeviri süreci ele alınarak bu sanatsal bağlama ilişkin geçmişin izleri ele alınacaktır.

Hamlet'in metaforik yapısına vurgu yapan bu resimlemeler alegorik ve içgözleme dayalı görselleştirmelerdir. Bir metnin görselleştirilmesi söz konusu olduğu için, daha çok metindeki anlamsal gerçekliğin nasıl aktarıldığıyla ilişkilendirilecek olan bu illüstrasyonlar sanat eleştirisi kuramına dayalı bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılırken az da olsa Hamlet'i başka bir evrende ve dilde yeniden izlemenin duygusal yolculuğunu da içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hamlet, Görsel Çeviri, William Shakespeare, Vladislav Yerko, İllüstrasyon.

Hamlet's Visual Translation: Yerko's “Hamlet” Illustrations

Abstract

Theatre and illustrations are the representative arts that tell the same story in two different ways. They offer unique possibilities to create a magical atmosphere when they come together strongly. The present study is on Vladislav Yerko's Hamlet illustrations that have created this atmosphere. The source of the illustrations is Hamlet. This non-coincident encounter in the present time is related to how Shakespeare's characters and events are visually interpreted by Vladislav Yerko as well as how he has transferred the meaning to the present time in an artistic context. In this context, both the production process of work and the historical past of the work until today, as well as the process of visual translation will be taken into consideration and the traces of the past of this artistic context will be examined.

The illustrations, which emphasize the metaphorical nature of Hamlet, are allegorical and introspective visualizations. Since the visualization of a text is concerned, the illustrations, which will be related to how the semantic reality of the text is conveyed, are handled with an approach based on art criticism theory, but they also include the emotional journey of watching Hamlet in another context.

Keywords: Hamlet, Visual Translation, William Shakespeare, Vladislav Yerko, Illustration.

¹ Dr. Öğr. Ü., Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü, ckayabekir@gmail.com

1. Giriş

İllüstrasyon, yazılanı betimlemektir aslımı anlatsın diye, Aslının gölgesini betimlemek yeniden yaratmak gibidir aslına hürmetle.

İllüstrasyon ve tiyatro birer temsil sanatı olarak tanımlanmaktadır. Her ikisi de bir öykünün farklı dillerde temselsel anlatımıdır. Her ikisi de sembolik dizilimler yoluyla ifade edilen anlamın kendine has zeminlerde yeniden sunumlarıdır. İllüstrasyon iki boyutlu bir yüzeyde sunulan resimleme iken, tiyatro çok boyutluluğu sebebiyle bir metni görselleştirmenin yollarından biridir. İllüstrasyon referansları bir metne bağlı olmasına rağmen tasarımda yer alan tüm öğeler sanatçının iç dünyasının yansımalarıdır ve her şey bu evrenin yaratıcısı tarafından belirlediği kurallara göre şekillenir. Tiyatro ise, "... birlikte yaratma ve topluca katılma başarısı ile bir yapıt ortaya çıkarabilir" (Ö. Nutku, 1972:77). "Tiyatro metni, hem yazılı bir eser hem de sahne için yazılmış bir performans metni olması ve oyun yazarının metni kaleme almasıyla başlayan ve yazarın da farkında olduğu birçok başka unsur ve "yazar" içeren bir disiplin olması nedeniyle de disiplinlerarası bir türdür. (Karadağ, 2017:24).

İki farklı disiplini birçok kez olduğu gibi yine bir araya getiren ise Yuri Andrukhovych'in Hamlet'i dilden dile Vladislav Yerko 'nun da dilden görsele çevirisidir. Bu resimli albüm "ababahalamaha" yayınevi tarafından 2008 yılında basılmıştır. Bu araştırmanın çerçevesini oluşturan konu da; Vladislav Yerko 'nun, bir başyapıt olan Hamlet'i resimleyerek aslında hem birlikte yaratma eylemine katılması ve eseri şimdiki zamanda başka bir zeminde yeniden sunması hem de kendi yaratıcılığı ile bu eseri sanatsal bağlamda nasıl aktardığı üzerinedir. Shakespeare ve Yerko yaşadıkları çağın ve anın gerçekliklerini ve biçimlenişini, öznellikleriyle bir araya getiren iki sanatçıdır. Bu durum geçmiş ve şimdi arasındaki sınırları yok eden buluşmayı kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla illüstrasyonların kaynağı Hamlet 'tir ve bu zamansız yolcunun Yerko ile buluşması kaçınılmazdır.

William Shakespeare "Hamlet"i yarattığında zaman 16. yüzyıl, Vladislav Yerko "Hamlet"i görsel olarak yeniden yarattığında zaman 21. yüzyıldır. "Hamlet" geçmişte yazılmıştır ama şimdide iki boyutlu evrende görsel olarak yeniden sunulmuştur. Bu hem bir süreç hem bir dönüşüm serüvenidir. Eser o zamanın oyunudur. Ancak geçen zaman bu eseri her çağda yeni bir bakış açısıyla tekrarlar, güncel ve önemli olma noktasında şimdiye taşır. "...geçmişte bir şey olmuş ve o her ne ise şimdiki etkilemektedir" (Güçbilmez, 2016:23). Dolayısıyla, geçmişte olan şeyin yani Hamlet'in yeni bir bakış açısıyla şimdide illüstratör Vladislav Yerko ile yollarının kesişmesi ve yeniden yine yaratılması tesadüfi değildir. William Shakespeare, Hamlet'i yazarken önce tek başınadır. Sonra eserini izleyiciyle buluşturmak için tiyatro sahnesine taşıyacak olanlarla tanışır. Oyuncu merkezdedir ve ana karakter asıl yaratıcının görüntüsüdür. Harflerle anlatılanın anlatıcısıdır. Sonra aradan dört yüzyıl geçer ve bu eser Vladislav Yerko ile buluşur. Tıpkı bir öyküyü oluşturan oyuna dönüştüren karakterleri, zamanı, mekânı ve anlamı yaratarak sunuma hazırlayan Shakespeare gibi o da önce tek başınadır. Karakterleri, mekânı, zamanı ve anlamı; yeteneği, yaratıcılığı, sezgileri ve mantığıyla kurgulayan, görselleştiren ve çözümü izleyiciyle buluşturan kişidir. Aralarındaki fark Shakespeare anlamsal yaratıcıdır, Yerko bu anlamı görsel olarak yeniden yaratan kişidir.

2. Hamlet'in Görsel Çevirisi

Yerko'nun Hamlet'i resimlerken ortaya koyduğu sanatsal bağlam geçmişin izlerini taşımaktadır. Hem eserin geçmişi hem eserin günümüze kadar içinde kaldığı zaman geçmişi hem de görsel çeviri süreci. Eserin geçmişi, William Shakespeare'in içinde bulunduğu çağın gerçeklerine öznel bakış açısidir. "Yazarın öncelikle kendi toplumundan ve çevresinden ve de yaşadığı yüzyıldan ilham aldığı..." (Ö. Nutku, 1999:92) ama temelde "... yazarların yaşadıkları yüzyıl, yaşadıkları toplum, içinde buldukları çevre, etkilenme alanları, dahil oldukları akım ve özgün biçimleri" (H. Nutku, 1999:91) bu geçmişi belirler. Coledridg'in dediği gibi "...kendi döneminin insanları Shakespeare'in dehasını günümüz insanlarından daha iyi anlamış değillerdir. Shakespeare'in çağı da yoktur, dini de, partisi de,

mesleği de. Yapıtlarının özü de sözü de kendi engin zihninin erişilmez derinliklerinden geliyordu: Uçsuz bucaksız gözlem gücü ve okuduğu onca kitap onu karakterlerinin zenginliğiyle donatmıştı” (Akt. Tangün, 2010:18). “Shakespeare ‘in oyunlarını, pratik kabul edilmiş gerçekler ve yerli bilgiyle dolduran da budur (Dinçel, 2006:70). Hamlet’i başyapıt yapan da bu geçmiştir. “Yarattığı karakterlerde insan doğasının en değişmez özelliklerini benzersiz bir şiir diliyle yansıması dolayısıyla, yaşadığı yüzyıldan bu yana her çağda ve her ülkede en sık sahnelenen oyunlar yazarıdır” (Tangün, 2010:19). “Shakespeare’in kahramanları yoktur; sahneleri sadece, okuyucunun da aynı konumda nasıl konuşup davranacağını düşündüğü tarza uygun insanlar tarafından işgal edilmektedir: Hatta aracının doğaüstü olduğu durumda bile, diyalog yaşamla aynı seviyededir” (Dinçel, 2006:71).

Hamlet’in geçmişi Shakespeare’in geçmiştir. Eserin zaman geçmişi, yazıldığı andan itibaren şimdiki zamana kadar geçirdiği süreyi ifade eder. Hamlet, konusu ve karakterleriyle her çağın zamansız yolcusudur. İnsana dair her şeyi her dönem o dönemin insanlarını ve sorunlarını yansıtabilecek bir oyun olma özelliğinden dolayı dört yüzyıl sonrasına uzanabilen ve bugüne taşınan bir başyapıt olmuştur. “Çünkü zaman ve değişim içseldir ve her ikisi de insan düşüncesinden dünden bugüne taşınır” (Batur, 1998:39). Bu sayede önemli yapıtlar ve sanatçılar “...kendilerine konu aldıkları dönemden çok, işledikleri konu içindeki evrensel değerler ve insanı tanımadaki ustalıkları ile bugüne uzanabilmişlerdir” (H. Nutku, 1999:92). Hamlet’in çağımıza uygunluğunun ve modernliğinin üzerinde çok durulduğunu ifade eden Urgan, bu yaklaşıma ilişkin söylemleri “...Shakespeare Hamlet ‘de kendi çağının değil de bizim çağımızın bir insanını canlandırdığı için bu tragedya, Elizabeth çağından çok günümüze yakındır, onlardan çok bizlerce anlaşılabilir” (1984:373) şeklinde aktararak bu eserin zamansız yolculuğunu tanımlamaktadır aslında. “Hamlet, sadece zengin sosyal içeriği ve derin felsefi anlamlarıyla değil, aynı zamanda dilin ustaca kullanılmasıyla da tarihe damgasını vurmuştur” (Wang, Zhao, 2011:694). “Hamlet sınırsız ise, kabulü sonsuzdur ve sürekli genişlemektedir. On yedinci yüzyıldan buyana oyun gerçekten küresel bir statüye kavuşmuştur” (Bernáth, 2013:2).

Bu eserin görsel çeviri süreci ise, eserin dört yüz yıllık zaman geçmişi ile Yerko’nun kendi zaman geçmişi arasında ilişki kurma süreci olarak ifade edilebilir. Geçmişi şimdikiye bağlayan ve iki farklı duyumsamayı bir birine iliştiren Yerko, birebir yansıtımlar yerine kişisel dışavurumlarla, birebir çeviri yerine tamamlayıcı bir yorumla bu yolcuyla edebi bir görsel metne dönüştürmüştür. Bu görsel sahneleri izlerken, geçmişten şimdikiye gidip gelen bir yol oluşuyor ruhunuzda. Sanatsal bağlamda bir sembolizmi ziyaret ediyor bir sürrealizme uğruyorsunuz, oradan çıkıp labirentli bir yolda metaforlar karşılıyor sizi ve eşlik ediyor realistik bir yaklaşımla üstü örtülü gerçeklere ulaşmanız için. Bu durum eğer anlam açıksa hangi sanatsal dilde ve üslupta olursa olsun metnin anlattığı şeyin görsel algılanışı, yeniden sunumu ve her kültürde algılanması gerçeği ile ilişkilidir. Bu ister harflerin dile ve kültüre göre sembolik dizilimi ile olsun isterse harflerle anlatılanın görsel bağlamda aktarılması olsun hedef alıcıların anlamı algılamalarını gerçekleştirmektir.

Dramatik bir metnin bir dilden başka bir dile aktarımı düşünüldüğünde sözcükler hareketsizken, anlam inanılmaz bir dinamizme sahip olabilmektedir. Böyle düşünüldüğünde hareketsiz bir yapının (metnin) anlamsal aktarımının görselleştirilmesi dilin diğer hedef dile çevirisi gibi düşünülebilir. Yani görsele çevirisine. Sahnenin kurgusal temsili ile Yerko’ un temsili arasındaki ilişki bizim göremediğimiz yerlerden ve zamanlardan bambaşka yerlere ve zamana geçerek yepyeni bir temsili “aslına” sadık kalarak başka bir yerde ve şekilde yeniden sunmaktadır. Bir eseri başka bir esere dönüştürme sürecinde “...yapılabileceklerin, umut edilebileceklerin, arzulanabileceklerin...” (Güçbilmez, 2016:63) sınırsızlığın da yapar bunu Yerko. Yani bu durumu metinde anlatılabilen ile anlatılamayabilenlerin gölgesini sezme, çözmek ve çizmek olarak özetleyebiliriz. Çünkü Hamlet’i anlayan ve algılayan Yerko’nun düşüncesi geçmişin belleğinden izler taşır. “Algıya, tasarımın kaynağı olan belleğin gölgesi düşer ve anılar, maddenin duyumuyla yeniden şekillenir...” (Taburoğlu, 2016:293).

Hamlet'in metaforik yapısına vurgu yapan Yerko'nun illüstrasyonları sözlü metaforların alegorik ve içgözleme dayalı çözümlemesidir. Bu illüstrasyonların tamamı metindeki anlamı geliştirmekte önemli rol oynamaktadır. Sahneler sadece belirli anları değil aynı zamanda bu anlarda karakterlerin duygularını ve kişilik özelliklerini de sergiler nitelikte betimlenmiştir. İntikam üstüne kurulu olan bu oyun melodramatik olaylarla doludur. Aldatma, drama, entrika, melankoli ve ölümlü dolu sıra dışı bir oyundur. Tüm bu olaylar Yerko'nun illüstrasyonlarında siyah beyaz olarak, yoğun anlamlar ve semboller, düşünsel ve entelektüel bir anlayışla bir araya getirilmiştir. Eserde vurgulanan çürümüşlüğü ve yozlaşmayı sembolize etmek için ustaca kullanılan siyah ton izleyiciyi metinde vurgulanan noktaya çekmede ve bu anlamsal yapıyı ifade eden önemli bir unsur olmuştur. Böylelikle eserin karanlık atmosferini daha iyi anlatabilme imkânı yakalamıştır.

Bir çok sanatsal anlayışın sentezi ile oluşturulan bu illüstrasyonlar geçmiş zamana indirgenmeye çalışılan bir anlayışla tasarlanmış illüstrasyon ve edebiyatın el ele verdiği benzersiz bir eser niteliğindedir. İki boyutlu zeminde çok boyutlu çözümlemeler olarak ifade edilebilecek bu çalışmalar bütün unsurlarıyla Shakespeare'in sözleriyle güçlü anlamsal bir bağ oluşturmaktadır. Ong'a göre "...Bir görüntü, bin kelimeye değer... Çünkü bir görüntü, ancak belirli koşullarda bin kelimenin yerini tutar ki o da, görüntüyü çevreleyen kelimeleri içeren bağlamdır." (Akt. Değirmenci, 2015:25). Bu aslında anlamla ilişkilidir. Anlamın görsel dile aktarımı veya tercümesi bu anlamsal yapının doğru anlaşılması ve sanatsal bağlamda aktarılması için şarttır. Ama bu noktada artık konu anlamın anlaşılması değil, sanatsal bağlamda bu anlamın ve derinliğin şimdide nasıl algılandığı ve aktarıldığıdır.

Hegel'in anlam ile anlamın bağlantısı keyfidir söylemine denk düşen bir yaklaşımla değerlendirilebilecek bu illüstrasyonlar elbette göstergebilimsel okumalarla açıklanabilir. Ancak, "Metafor bilinçdışından geldiğine göre ona bilinç düzeyinde ulaşamayacağı açıktır" (Dur, 2016:126). Bu açıdan bakıldığında Yerko'nun Hamlet eserinin bu çok katmanlı yapısını görsel olarak inşa etmesinde metaforik çözümlemelere yönelmesi belki kendiliğindedir. Ama temelde eserin metaforik yapısının Yerko'nun illüstrasyonlarının kaynağını oluşturduğunu ve çok üsluplu ama en çok da iç gözleme dayalı çözümlemelerle görselleştirmesinin tesadüfi olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü bu, Hamlet karakterinin "...dış yaşantısından çok iç yaşantısı, ne yaptığından çok aklından neler geçtiği, eylemlerinden çok edilgenliği..." (Urgan,1984:364) ile, Yerko'nun gördüklerinden çok biriktirdiği, gösterdiklerinden çok ima ettikleriyle ilişkilendirilebilmektedir.

Hamlet'teki ana olaylar eylemde değil karakterlerde, duraklamalarda ve ironik sözlerde ortaya çıkan yansımalarıdır. Bu Yerko'nun illüstrasyonlarında da gözlemlenmektedir. Eylemi direk göstermek yerine sembolik ve metaforik yaklaşımlarla dolaylı bir anlatımı tercih etmiştir.

Ricoeur'a göre, "Bu düşünsellikte önceden oluşturmak, belleğe güvenmek, başlamak, kat etmek gibi etkin işlemlerin yerini kendi edilgenlikleri içerisinde gösterge-imgeler ile iz-imgeler alır. Kendi devingenliği içerisinde geçmişten edinilen izlenceler, gösterge-imgeler, iz-imgeler "an" noktasında yeni bir betimleniş dile getirerek şimdiki zamanın parçasına dönüşürler. Bu betimlenişte an, bir geçiş an'ı değil "şimdi" de var olan bir yönelimdir" (Akt. Doğan, 2016:1641).

Bu noktada Hamlet artık geçmiş zamanından gelerek şu an izlediğimiz zamanın bir parçasıdır zaten, ama onun şimdi de iki boyutlu zeminde yeniden betimleniş şimdide var olan yönelimdir. Bu kişisel ve öznelikler bütünüyle kendi konumunu ve yerini bulan sanatçının duygusal bir özdeşlikle sunduğu illüstrasyonlarda izlenebilir. Eserin atmosferini son derece doğru bir şekilde ileten bu illüstrasyonlar karakterleri, yüz ifadeleri ve duygularıyla soluk alıp veren etkileyici boyutta tasarlanarak izleyiciyi şimdiki zamandan kendi çağına davet etmektedir.

3. Yerko'nun Hamlet İllüstrasyonları

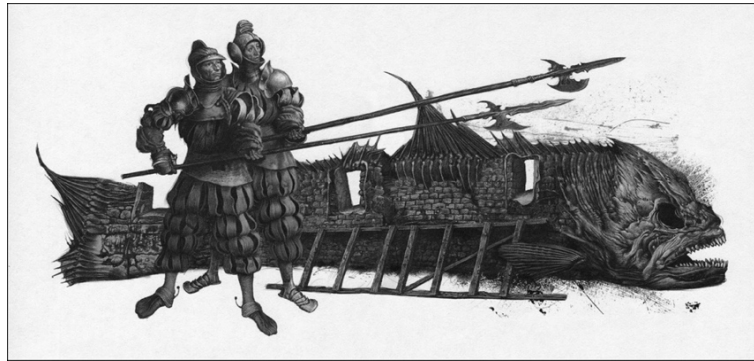
Bir sanat eserindeki "...bilgi nesnelere, onların anlam ve değerlendirmesine nüfuz edecek bir

bakış yöntemine ihtiyacımız vardır. Gerçi bir sanat nesnesi eğitim almış bir izleyiciye bilgi sunar, fakat biz daha çok bu bilginin nasıl mükemmelliğe ulaştığına ilgi duyarız.” (Boydaş, 2004:11). Bu anlamda illüstrasyonlar bizi etkileyen nedenleri anlamak için sanat eleştirisi kuramına dayalı bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Nutku, bu oyunun çağdaş anlamını, Danimarka devletinin yozlaşması ve çürümesi olarak ifade eder:

“Hamlet, “Danimarka bir zindandır”, der; ve bu söz oyunda üç kez geçer. Danimarka'nın yozlaşmış düzeni ve bu düzenin ergeç değişeceği duygusu daha oyunun başlarından itibaren verilir... Gerçekten de, Danimarka krallığını yönetenlerin düzeninde sağlıklı olmayan, marazi bir görünüş vardır. Bu düzende herkes birbirini gözetler ve kollar. Elsinore ‘da korku her şeye egemendir; evlilik, aşk, dostluk, eylem bu korkunun yönetimindedir” (Ö.Nutku,1972:111).

“Hamlet, Elsinore şatosunun surlarında başlar. Zaten Tragedyanın tümü Elsinore ‘da geçer. Aristo'nun ünlü “üç birlik” kurallarından zaman ve yer birliği kurallarına pek aldırmayan Shakespeare, belki de farkına varmadan, bu oyunda yer birliği kuralına uymuş olur böylece” (Urgan, 1984:379). Yerko'nun illüstrasyonlarında zaman karakterlerin kıyafetlerinde, mekân ise konunun geçtiği, yer birliğini destekleyen Elsinore şatosunu tanımlayan görsel imgelerdedir. Hamlet oyunu “...sadece tarih, din ve felsefeyi bir şekilde yapısına dahil etmenin ötesinde..” (Karadağ, 2017:26-27) oyun içinde oyun, karakter içinde karakter, söylenenler içinde söylenemeyenlerle oluşturulan arka planıyla Yerko'nun tasarımlarına yansımış ve daha ilk sahnede Danimarka'da beklenmedik olayların olacağını işaret etmektedir. Askerlerin nöbet değiştirmeleriyle başlayan oyunun ilk sahnesi, oldukça etkileyicidir. Bu sahnede korkudan katılaşmış, ellerinde uzun mızraklar tutan iki askerin arkasında yer alan ve şatonun içinde yaşanacak olanların göstergesi niteliğinde çürümeye başlamış bir balık imgesi yer almaktadır. Şatonun duvarlarını simgeleyen bu balık imgesi farklı kültürlerde birçok anlama gelse de bu betimlemede “Balık baştan kokar” deyiminin neredeyse görsel-anlamsal karşılığı olduğu söylenebilir (Resim 1).

Resim 1. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

Bu imgelerin kaynağı olan çürümüşlük ve yozlaşma Yerko'nun illüstrasyonlarında neredeyse zamanın sanat adına tüm biriktirdiklerini toplayıp gelmiş gibi güçlü bir sentezle anlatılmaktadır. Özellikle Realistik betimlemelere eşlik eden Sürrealist anlayış Gotik eğilimlerle beslenmiş ve oyunun karamsar havasını destekler boyutta anlam görselleştirilmiştir. Bu sahnede dikkatli bakıldığında çürümüş balık imgesini oluşturan bütünde Elsinor şatosu ve çevresi betimlenmiştir.

Kompozisyonun yatay yapısına dik konumda duran ve en koyu leke olarak Kral'ın Hayaleti görülmektedir. Hemen önünde balığın sırt yüzgeçleri ile betimlenmiş şatonun çatısında belli belirsiz bir şekilde duran Hamlet'in hayaletle karşılaşma anı resmedilmiştir. Kompozisyonda üç kapı yer almaktadır. İlk kapı tamamen karanlıktır. İkinci kapı aydınlığa açılmaktadır. Üçüncü kapı ise karanlığın içinde yanan ışıkla betimlenmiştir. Bu noktada elbette bu kapıların ölüm, yaşam ve bilgelik ya da

aydınlanma çağına bir gönderme olduğu söylenebilir. Çünkü oyunda öldürülen babasının intikamını almaya çalışan Hamlet'in yoğun biçimde ölüm ve yaşama dair sorgulamaları bilgece bir Rönesans aydını gibi yaptığı söylenebilir. Karlı ve karanlık kuzey gecesinin sessizliğinde, ölen Kral görünür ölümlülere, bekler Hamlet'i acı gerçekle. (Resim 2).

Resim 2. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

İkinci sahnede, kralla kraliçenin düğün ve taç giyme şenlikleri verilmektedir. Bu sahnede Hamlet, babasının yasını tutmaktadır. Ancak "Hamlet'in asıl kaybettiği şey babasından ziyade annesiymiş gibi görünür; annesi en azından iki tane affedilmez hata yapmıştır: kendisinin arzulamaya değer yetkin olduğunu açığa çıkarmıştır ki bu, bırakın bir anneyi bir kadın için bile skandal niteliğinde bir şeydir; ve bu arzu Hamlet'e değil başka bir adama yöneliktir" (Eagleton, 1998:85). Shakespeare, bizi bu sahnede Hamlet'in duygularını sorgulamasına ve kendi kendisiyle konuşmasına odaklarken Yerko, bizi bunca acıya ve kedere neden olanlara yaklaştırmayı tercih etmiştir. Bu günahı işleyenlerin yüzleri ve kalpleri yoktur betimlemede, yüzlerini örten çürümüş bez parçaları onları birbirlerine yaklaştıran cılız nedenler gibidir. Çıplaklıkları ise eserde yer yer vurgulanan cinselliğe gönderme niyetindedir. Tüm bunları kendi kendine konuşarak sorgulayan Hamlet'in babasının yasını tuttuğu sahnede, Kraliçe Gertrud'u saray halkına elinden tutarak nazikçe taktim eder Kral, yoktur onların kalpleri artık, sökülüp alınmıştır yerinden, kalpleri olmayanlar söyleyebilir bu sözleri zaten... (Resim 3).

Resim 3. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

İkinci perde Claudius'un Hamlet'in mutlu geçmişinin bir parçası olan Rosencrantz ve Guildenstern ile konuşmasıyla başlar.. Oyundaki karakterlerin hepsi çıkarlarının peşinde her türlü oyuna ve düzene düşünmeden bulaşmıştır. Rosencrantz ve Guildenstern de bu düzenin bir parçası olarak kral ve kraliçenin isteklerini düşünmeden yerine getirmeye söz veririler. Elsinore şatosuna çağırılan bu iki karakter Kralın kuklalarıdır. Biri ne söylerse diğeri onu tekrarlayarak onaylar. Bu "İnsanları

bireyselliklerini mekanik tekrarda bırakan bir tanımlayıcı özellik olarak gören temel bir komedi anlayışıdır. Rosencrantz olmadan Guildenstern, Guildenstern olmadan Rosencrantz'ı asla görmeyiz" (Taylor,1984:645).

Betimlemede bu anlayışı destekler niteliktedir. Kafalarından çıkan ellerle ve bir flütle ilişkilendirilmiş olarak tasvir edilen iki karakter dikkat çekmektedir. İki ayrı karakter oldukları halde kafalarından çıkan eller başkasının güdümünde olduklarını gösterir. Ortak çıkarları için her şeyi yapabileceklerinin göstergesi olarak iki flüt birleştirilerek betimlenmiştir. Ellerin hareketi bu kuklaları kullananların ince ve kıvrak bir kurnazlığa sahip olduğunu ifade eder niteliktedir. Metaforların havada istekle ve keyifle kanat çırdığı bu resimlemede, ayrı kafadan çıkan eller çalışıyor tek el tek flüt... Dertleri göze girmek, konuşur söyler iki dalkavuk... (Resim 4).

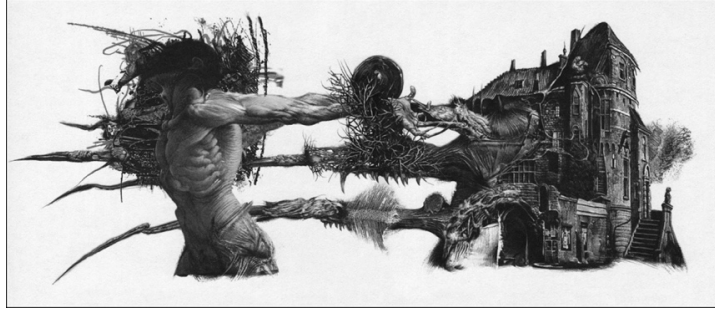

Resim 4. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

Üçüncü perdede Hamlet kuşklar içinde ve hatta intiharı düşünmektedir. Bu yüzden, çok istemesine karşın, kendi davasına bile kendini adayamaz. Yapmaya zorunlu olduğu şeyleri yapar; ama düşündüklerini gerçekleştirmek için eyleme girmez. Duygusal olarak bir çıkmazdadır. Yaşamını daha doğumundan itibaren kaybolmuş olarak gören hamlet o çok ünlü sonatını söyler “Yaşamak mı, yoksa ölmek mi, asıl sorun bu!”.

“Bu en ünlü monoloğudur. Nedeni en felsefi monolog olmasından kaynaklanmaktadır. Bu söylemde zihinsel tartışmalar vardır. Hamlet'in melankolik doğasını ifade eder. Başkalarına güvensizdir ve suçluluk duymaktadır. Babasına verdiği sözün sorumluluğunu bilir ancak görevlerini belirlemede zorlanır. Tüm bunları felsefi olarak analiz eder ve mükemmelliği arar” (Ullah, 2016:86).

Bu sahnede Hamlet çıldırmış gibidir. Soldan sağa doğru bakıldığında Hamlet yaşamla ölüm arasında kendisini bırakmayan nedenlerden kurtulmak istercesine ölüme doğru uzanmaktadır. Babasının ölümünden ve annesinin sadakatsizliğinden duyduğu kederden ve daha birçok nedenden dolayı ölüme olan arzusu ve mücadelesi betimlenmiştir. Bu arzu öylesine güçlüdür ki vücudu bu isteği ve mücadeleyi anlatırcasına kasılmış ve gerilmiş şekilde ayrıntılı bir biçimde resimlenmiştir. Hamlet yüreğinde tutar yasını acısını ve söyler “var olmakla yok olmak arasındaki farkın” repliğini... (Resim 5).

Resim 5. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde solda Hamlet, karşısında ise “Gonzago’nun Öldürülmesi” oyununu sahneleyecek olan tiyatrocular betimlenmiştir. Hamlet elinde tiyatroculara oynanacak oyun metnine eklediği birkaç satırlık yazıyı verirken betimlenmiştir. Amcasının suçlu olup olmadığı bu eklemeler sayesinde anlaşılacaktır. “Gonzago’nun Öldürülmesi” oynanmadan önce oyuncuların sır saklayamadıklarını gerçek olan ne varsa ortaya çıkardıklarını Hamlet’in Ophelia’ya söylediği sahnede, Yerko, Ophelia ile Hamlet’i betimlemek yerine Hamlet ile Shakespeare’i yüz yüze getirmiştir. Çünkü burada Shakespeare’in başka bir ilgi alanı olduğuna ilişkin gönderme vardır.

Shakespeare’in çalıştığı tiyatrodan asıl uzmanlığının genç oyuncuları yetiştirmek olduğuna ilişkin varsayımı destekler nitelikte “Dediğim gibi, dikkat edin, konuşma kaysın gitsin dilinizin ucundan. Ellerinizle de durmadan havayı, böyle testereyle keser gibi kesmeyin. Ölçülü olun her şeyde... Hareketi söze, sözü harekete uydurun; ancak doğal ölçüyü kaçırmamak şartıyla... Başlangıçta olduğu gibi bugün de tiyatronun amacı, bir anlamda doğaya ayna tutmaktır...” (Honan, 1998:385) öğütler vermektedir.

Dizilsin yıldızlar sahnede, ölümün kimden geldiği anlaşılın diye, tutsunlar aynayı usulünce gerçeğe, içlerinden biri Shakespeare mi ne? (Resim 6).

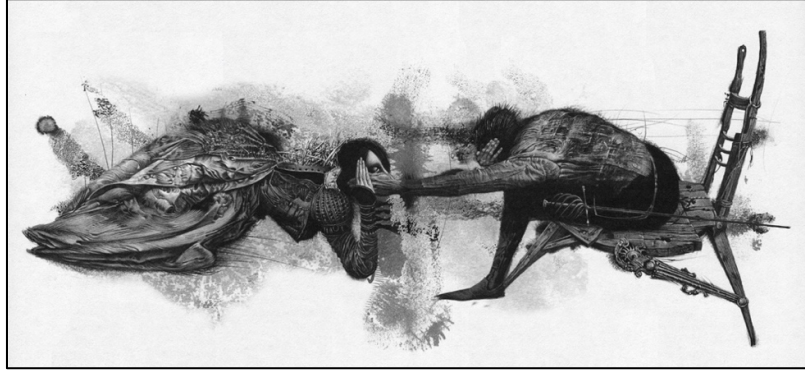
Resim 6. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

Üçüncü perdenin dördüncü sahnesinde Hamlet annesinin yanına gittiğinde oldukça sinirlidir ve saldırgan bir tavır sergiler. Gertrude Hamlet’i sakinleştirebilecek birilerini bulmak için odadan çıkmaya kalkınca, Hamlet gitmesini engelleyerek onu ellerinden tutup zorla bir yere oturtur.

“Ölen babasının, mükemmel bir kral ve sevgi dolu bir eş olduğunu dile getirerek kralın karakterine ışık tutmaktadır. Annesinin, ölen kocasının çok altında bir adamla evlenerek kadınların zayıf yaratıklar olduğuna inandığını ve bir canavarın bile böyle bir kayıp sonrası yas tutacağını ancak kendisinin ensest bir evlilik yaptığını söylüyor” (Ullah, 2016:84).

Bu sahnede Polonius perdenin arkasına gizlenmiştir ve Hamlet kim olduğunu bilmeden onu öldürür ancak Hamlet bu ölümden etkilenmez. Yerko da bu sahnede Hamlet’in yolundan gidip onun için daha önemli olan annesiyle yüzleşme anını görselleştirmiştir. Yerko bu sahneyi birebir görselleştirmek yerine tamamlayıcı bir görsel yorumu tercih etmiştir. Hamlet kompozisyonun sağında belinde bir kılıçla

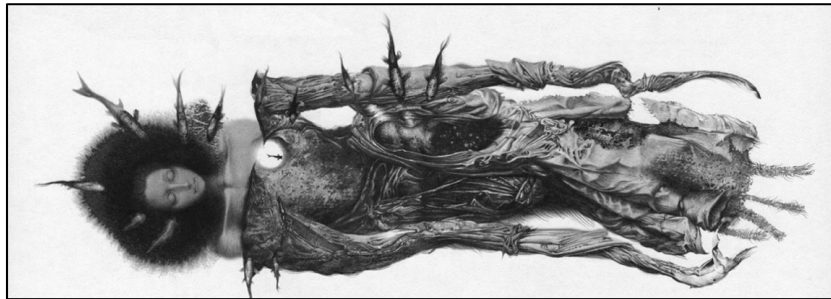
ahşap bir sandalyenin üzerinde oturmaktadır. Kraliçe Gertrude yerededir. Hamlet annesine sevgisini gösterircesine sol elini onun yanağına koymuştur. Annesi de çaresizce Hamlet'in eline dokunmaktadır. Hamlet sağ eliyle de kendi kulağını kapamaktadır. Kraliçe Gertrud'un sırtının sol tarafı onun ihtiraslarını, sadakatsizliğini ve kalpsizliğini anlatırcasına çürümüştür. Ayrıca kendi yaptığı şeyi savunurcasına dikensidir. Sağ tarafı ise yaşanan olayların farkında olmayan tarafını anlatmaktadır. Hamlet'in kıyafeti de içinde bulunduğu duygusal yıkımı ve yıpranmışlığı yansıtır niteliktedir. Bu resimlemede her ikisi de duydukları gerçeklerin acısı içindedir. Hayaletin istediğinin tam tersini yapan Hamlet annesini kendisi cezalandırmaya kararlıdır bu sahnede. Kırılıp dökülmüştür kalpler, iyileşmesi zor nedenler, ne sen söyle ne ben duyayım artık, çoktan ölmüş gafiller... (Resim 7).

Resim 7. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

Dördüncü perdenin dördüncü sahnesinde Ophelia'nın öldüğü haberi alınır. Onun ölüm nedeni bu acımasız kokuşmuş sistemdir ve içinde iyilere yer yoktur. Cameron'un Piper'dan yaptığı alıntıda Ophelia'nın Hamlet'e âşık olduğunu, sadece onun onayı için yaşadığını bu duygunun içsel bir yönünün olmadığını ifade etmektedir. "Ophelia daha çok Hamlet ve babasının taleplerini karşılamak için yaşar. Değerli olup olmadığı tamamen onların onayları ile belirlenir...Ophelia'nın çiçeklerle dolu bir dereye ölümü onun varlığını bir ifadesidir. Ophelia iffetli ve itaatkâr kalıp saf ve bakire olarak masumiyet içerisinde ölür" (Cameron, 2014:169-170).

Metnin ve görsel anlatımın sınırsızlığına gönderme yaparcasına sanatçının hayal gücünü özgürce iki boyutlu zemine taşıma becerisi ile betimlenmiş bu sahnede Ophelia yatay bir konumdadır. Masumiyeti yüzünün ve saçlarının Realistik betimlemesinden anlaşılan Ophelia'nın etrafındaki balıklar onun nehirde boğularak öldüğünü anlatmaktadır. Kalbinin yerindeki boşlukta küçük bir balık gerçek aşka duyduğu özlemi anlatır niteliktedir. Bu Sürrealist betimlemede elbisenin Gotik etkisi onun kurtulduğu acıları ve çıkar oyunlarını temsil etmektedir. Eşsiz bir sahnenin eşsiz betimlemesinde tepkisizdir Ophelia, arınırken günahlarından sessiz ve derinden, sıyrılır dünyanın kefeni üzerinden, sessizdir ölümü yaşamı gibi, temizler sonsuza yolculuğunda onu suyun melekleri... (Resim 8).

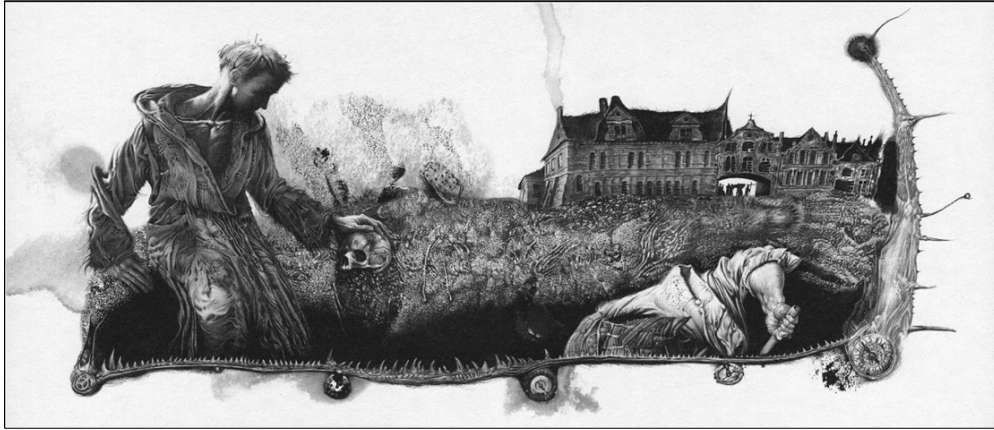
Resim 8. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

Ophelia'nın mezarı hazırlanırken, mezar kazıcılarının kemikleri bir mezardan çıkartıp bir kenara attıkları an resmedilmiştir. “Babasının öldürülmesinin ardından, Hamlet ölüm fikrine takıntılıdır ve oyun sırasında ölümün pekçok açıdan değerlendirilmesini yapar. O, Yorick'in kafatası ve mezarlıktaki çürüyen cesetler gibi, ölümün fiziksel kalıntılarının yanında, beden ölümünden sonra yıkımını sorgular” (Phillips, Zorn, Blattberg, 2001:15).

Hamlet'i dehşet içinde bırakan bu beşinci perdenin birinci sahnesinde arkada tüm ihtişamıyla görülen Elsinore şatosu Ophelia'ya uğurlamaktadır. Resimlemeye dikkatli bakıldığında Ophelia'nın cenazesinin şatodan çıkarıldığı küçük açıklıkta görülmektedir. Kompozisyon kitabın tamamında olduğu gibi yatay olarak tasarlanmıştır. Hamlet sol tarafta eli ile kafatasına dokunmaktadır. Hamlet'in hemen önünde bir figür arkası dönük olarak mezarı kazmaktadır. Resimlemede mezar ve kafatası ölümü, toprak yaşamı, üzerindeki Şato ise yaşamın getirdiklerini yansıtır nitelikte değerlendirilebilir.

“Ölüm düşüncesi, maneviyat, doğruluk ve belirsizlik gibi temalara sıkı sıkıya bağlıdır; bu ölüm, Hamlet'in en derin sorularına cevaplar getirebilir ve bir zamanlar belirsiz bir dünyada gerçeği belirlemeye çalışmakla ilgili her türlü soruna son verebilir. Ve ölüm hem intikamın hem de intikamının sonucu olacağı için, intikam ve adalet temasıyla yakından bağlantılıdır” (Phillips, Zorn, Blattberg, 2001:15).

Konuşur Hamlet mezarda, anlar geleni ölümün omuzlarında, yalnızdır iyiliğiyle Ophelia sonsuza yolculuğunda... (Resim 9).

Resim 9. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*

“Hamlet'in ölümle yüzleşmesi, esasen Yorick'in kafatasının keşfinde tezahür eder, Ophelia'nın boğulması gibi, bu da oyundaki kalıcı bir imgedir. Ne var ki, Ophelia'nın cenaze alayını gördüğü zaman, keder ve öfkeden delirir. Laertes'e saldırısı da aslında, bir zamanlar Ophelia'ya karşı duyduğu gerçek hislerin ne olduğuna dair bir bakış sunmaktadır” (Phillips, Zorn, Blattberg, 2001:15).

“Hamlet'in sevdiği kadının cesedine dokunmasına izin vermeyen öfkeli Laertes'i sallamaya başlar ve hatta Laertes'den Ophelia'nın gitmesine izin vermesini ister” (Marton, 2016:198). Çünkü öfkeli olduğunda içinde tehlikeli bir şeyler olduğunu söyleyerek Laertes'i tehdit eder.

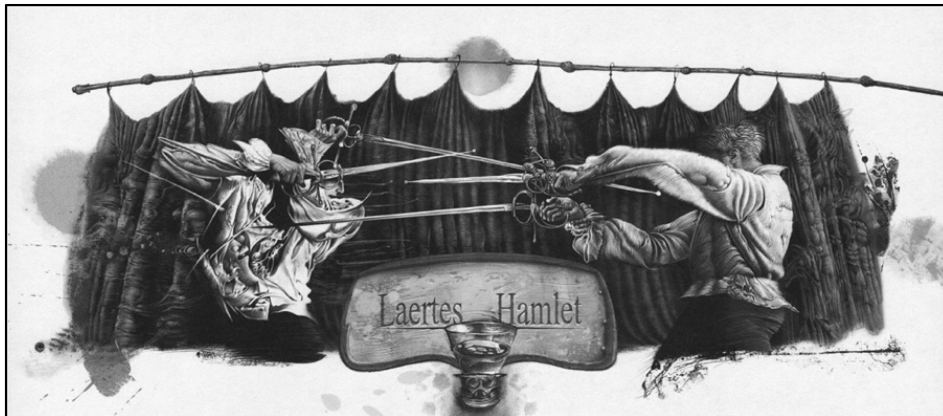
Resimlemede arkası dönük olan figür Hamlet'tir. Yüzü bize dönük olan ise Laertes'tir. Ophelia her iki figürün arasında yerdedir. Laertes Hamlet'e saldırmak istemektedir fakat Hamlet onu bileklerinden tutarak engellemiş ve üstün konumdadır. Laertes karşı koymaya çalışsa da bunu başaramaz. Resimlemelerdeki genel durağanlığın tam tersine bu sahnede Hamlet tehlikeli tarafını gösteren bir eylem içinde betimlenmiştir. İki figürün arasında kalan Ophelia'nın başına doğru uzanan küçük kuru kafa ve Ophelia'nın ellerinin kasılmış hareketi onun ölüme yolculuğunu anlatmaktadır. (Resim 10).

Resim10. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*.

Son perdede Kral, Laertes ile hileli bir işe girişerek Hamlet'i düelloda zehirli meçle öldürme planı yapar. "Derken öldüresiye bir düelloya dönüşecek olan eskrim karşılaşması başlar. Başlamasıyla birlikte de, tragedyanın son sahnesindeki olaylar ancak karabasanlarda görülen bir hızla gelişir" (Urgan, 1984:520). Laertes ile düelloya tutuşan Hamlet'in kazanacağından korkan Kral zehirli şarabı uzatır. Şarabı kraliçe Gertrude içer ve ölür. Pişman olmaya başlayan Laertes Zehir'e bulduğu meçle Hamlet'i yaralar. Yere düşen meçi bu kez Hamlet alıp Laertes'i yaralar. Hamlet tüm bunların tek suçlusu Kral Claudius 'u önce meçle yaralar sonra da zorla zehirli şarabı içirir. Geride Horatio kalır gerçekleri anlatması için. Betimlemede solda Laertes sağda Hamlet görülmektedir. He ikisinin de ellerinde meçler bulunmaktadır. İlk hamleyi Hamlet'in yaptığını elinde tuttuğu meçin ucundan anlamaktayız. Laertes 'in elinde tuttuğu meç daha Hamlet'e değmemiştir. Yerko bu gerilimli sahneyi betimlerken intikam mücadelesini iki karakterin yüzleri yerine ellerinde tuttukları kılıçlarla görselleştirmeyi tercih etmiştir.

Arkadaki perde, son perdedir artık, nâfiledir kavga-dövüş gidenlerin peşinden, kalanların son kavgasıdır bu ölmeden, zehirlidir kılıcın ucu dokunur tüm gerçeklere inceden... (Resim 11-12). Artık bitmiştir her şey kapanmıştır perde dört yüzyıl sonra "Değiştirilemez geçmişin tedavi edilemez yaraları" (Güçbilmez, 2007:128) sarılır tekrar yeniden. Evvel zamanı ve o zamandaki olayı başka bir şekle sokarak sunulur şimdide, sözlerde ve geçmişte olan herşey artık başka bir dilde yeniden yaratılır tüm sanatsal geçmişiyle, olağanüstü ve sıra dışı bir şekilde bu gündedir tüm hikaye...

Resim 11. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*.

Resim 12. Yerko, 2008, *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*.

4. Sonuç

Sanki zaman donmuş ve biz o ana şimdiki zamandan tanıklık ediyormuşuz gibi, geçmişle şimdinin açığa çıkması gibi, oyunun içinde oyun oynamaktadır Yerko, tıpkı Hamlet gibi. Bir insanın aklına gelen onlarca “şeyi” kendi kendine konuşmuş gibi, sanki Hamlet’in sınırlı bir sahnede sınırsız derinliğinin zamanda sonsuz yolculuğu gibi, sınırsız anlatım biçimleriyle yeniden yine sahnelenmesi gibi, zamanın şimdiye getirdiği sanat anlayışı ve zenginliğinin Yerko’nun yeteneği ve sezgileriyle bir araya geldiğinde bu illüstrasyonların da zamansız yolculardan birisi olduğu gibi.

Sahnede gösterilenle sahnede gösterilmeden anlatılanlara örnek olabilecek bu illüstrasyonlar, şu an elimizde olan, hem geçmişten hem de şimdiden yoğun biçimde etkilenmiş, dönüşmüş bir geçmiş temsilidir. Yerko değiştirilemez olarak görülebilecek olan geçmişin zamansız yolcusu “Hamlet”i şimdide misafir etmiş ve ona sadık kalarak kendi zamansız yolcusunu yaratmıştır. Hamlet zamansızdır. Yazıldığı yüzyıl, şimdi ve sonrası ve bir dört yüzyıl sonra neler olabileceği ve geleceğin zamanında bu eserin kimlerle buluşup nasıl yorumlanacağı elbette bilinmez ama Hamlet’in yoluna daha fazlasını ekleyerek devam edeceği kesindir.

Kaynakça

- Batur, Y. (1998). *Bilim kurgu sinemasında şiddet ve ideoloji*. Ankara: Kitle Yayınları.
- Bernáth A., G. (2013). *Hamlet, the ghost and model reader: the problems of the reception and a concept of Shakespeare's Hamlet* (PhD Thesis). University Catholic de Louvain, Belgium.
- Boydaş, N. (2004). *Sanat eleştirisine giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Cameron E. (2014). The psychology of Hamlet, *International Journal of Language and Literature*, September. 2, 161-177.
- Değirmenci, T. (2015). Osmanlı tasvir sanatında görselin "okunması, imgenin ardındaki hikayeler (şehir oğlanları ve İstanbul'un meşhur kadınları). *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 45, 25-55.
- Dinçel, İ. B. (2006). Shakespeare'e önsöz (1765) Samuel Johnson. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, 9, 67-104.
- Doğan, S. (2016). İzlenimcilik'ten Kübizm'e, Aristoteles'ten Augustinus'a zamanın değişen yönü. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 26, 1623-1644.
- Dur, B. İ. U. (2016). Metafor ve Ekslibris. *Uluslararası Ekslibris Dergisi*, 3, 122-128.
- Eagleton, T. (1998). *William Shakespeare* (A. C. Yalaz, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Güçbilmez, B. (2006). Performans sanatı: Nietzsche'nin kehaneti. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 21, 27-44.
- Güçbilmez, B. (2007). *Zemin, zaman, zuhur*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Karadağ, Ö. (2017). Disiplinlerarası ve medyalararası bir yeniden yazma eylemi olarak metin ve performans: Hamlet makinesi (1977) & (Ophelia). *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 11, 23-48.
- Márton B. (2016). *Shakespeare's Clown The Decarnivalization of the World in three of his dramas* (PhD Thesis). Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest.
- Nasrin F., Hasan M., Rahman M., Begum K., Ullah A. (2016). William Shakespeare: soliloquies and asides in Hamlet. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*, 4(10), 82-92. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.20431/2347-3134.0410013> www.arcjournals.org
- Nutku, H. (1999). *Oyun yazarlığı*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Nutku, Ö. (1972). Çağdaş Hamlet. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 3, 107-118.
- Taburoğlu, Ö. (2016). *Resim, söz ve yazı, imge yaratmanın ve bozmanın yolları*. Ankara: Metis Yayıncılık.
- Tangün, M. (2010). Shakespeare, oyunlarındaki kadın karakterlerini yüceltiyor mu? yeriyor mu?. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, 7, 18-47.
- Taylor M. The case of Rosencrantz and Guildenstern. *Dalhousie Review*, 645-653. Erişim adresi: https://dalspace.library.dal.ca/bitstream/handle/10222/60550/dalrev_vol63_iss4_pp645_653.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Urgan, M. (1984). *Shakespeare ve Hamlet*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Wang, L., Guodong, Z. (2011). Hamlet's cominication strategies-a review of Hamlet from sociolinguistics approach. *Theory and Practice in Language Studies*, 1, 694-697.

Görsel Kaynakçası

- Resim 1. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: https://zn.ua/personalities/chto-snitsya-hudozhniku-_.html
- Resim 2. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <https://idmkniga.livejournal.com/366781.html>
- Resim 3. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>
- Resim 4. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>
- Resim 5. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>
- Resim 6. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>
- Resim 7. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: https://www.liveinternet.ru/users/nitocris_73/post357785018/
- Resim 8. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>
- Resim 9. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: https://www.liveinternet.ru/users/nitocris_73/post357785018/
- Resim 10. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>
- Resim 11. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>
- Resim 12. Yerko, V. (Sanatçı). (2008). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* [İllüstrasyon]. Erişim adresi: <http://book-graphics.blogspot.com/2013/03/hamlet-prince-of-denmark.html>